

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 13.18.573 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 371. 044.2

РЫСПАЕВА ЧОЛПОН КУРМАНБЕКОВНА

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ОКУУ
МОТИВАЦИЯСЫН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2019

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: Байсалов Джоомарт Усубакунович,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
И. Арабаев атындагы КМУнун “Педагогика”
факультетинин деканы

Расмий оппоненттер: Дюшеева Назира Кубанычбековна,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз Республикасынын Билим берүү
жана илим министрлигинин алдындагы
“Республикалык педагогикалык
кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу
жана кайра даярдоо” институтунун директору

Адылбек кызы Гулназ
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
Ж. Баласагын атындагы КУУнун “Педагогика”
факультетинин “Мектепке чейинки, мектеп педагогикасы
жана билим берүү технологиялары” кафедрасынын
башчысы

Жетектөөчү мекеме: К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык
университетинин “Педагогика жана психология”
кафедрасы (720044, Бишкек ш., Чынгыз Айтматов
проспекти, 27).

Диссертациялык иштин коргоосу 2019- жылдын 26-апрелинде саат 15.30 да
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз
билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору
(кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча түзүлгөн
Д 13.18.573 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2019 - жылдын 22- мартында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор: **Калдыбаева А.Т.**

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынынн актуалдуулугу мамлекеттин өнүгүшүнө жана гүлдөшүнө салым кошуучу жаңы муунду тарбиялоодо мамлекеттик жана социалдык керектөөчүлүк менен шартталган дагы, стратегиялык маанидеги дүйнөлүк (БУУнун 2030-жылга чейин чагылдырылган туруктуу өнүгүүнүн 17 максаты) жана мамлекеттик (2010-2020-жылдарга КР билим берүүнү өнүктүрүүнүн Стратегиясынын Планы) документтер тарабынан нормативдик деңгээлде декларацияланат.

Актуалдуу жана талап кылынуучу туруктуу өнүгүүнүн максаттарын ишке ашыруу жана жетишүү үчүн ар бир мамлекеттин билим берүү системасынын алдында инсандык даярдыкты, тактап айтканда, өмүр бою билим алуу жөндөмүн, социалдык тажрыйбага ээ болууга умтулуу каалоосун калыптандыруу милдети турат. Айтылып өткөнгө жараша, башталгыч билим берүүнүн алгачкы тепкичтеринде ар бир мугалим алдында бир катар маанилүү милдеттер аныкталат. Алар: мектепке баруу мотивациясын калыптандыруу, мектепте окуу, окуунун максатын жана милдеттерин түшүнүү, өзүн өзү баалоо жана контролдоо жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү, тоскоолдуктарга туруштук берүүнү үйрөтүү болуп саналат. **Мындай даярдык баланын окуу ишмердүүлүк процессинин мектептеги алгачкы жылдарынан баштап эле калыптанышы керек, анткени анын негизинде билим алуунун кийинки этаптары үчүн козгоого жардам берүүчү оң мотивация (умтулуу) жатат.**

Буга байланыштуу окуу мотивациясынын маанилүүлүгү мектепке чейинки даярдоонун деңгээлинен баштап анын калыптануу процессин актуалдаштыруу деп ишендирсек болот, ал «Наристе» мектепке чейинки даярдоо Мамлекеттик программасынын негизги төрт багытынын бири катары актуалдашат жана позицияланат (480 с.): «мотивдерди калыптандыруу, окууга кызыкчылыгын ойготуу» жана алдыңкы заманбап билим берүү тенденцияларын жана жолдорун эсепке алуу менен башталгыч мектептин баскычтарында бул процессти туруктуу улантуу.

Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандырууга Б.Г. Ананьев, В.Г. Асеев, Л.И. Божович, В.К. Вилюнас, А.Н. Леонтьев, А. Маслоу, А.К. Маркова, Х. Хекхаузен, Г.И. Щукина, П.М. Якобсон жана башкалардын эмгектери арналган, аларда билим алуучулардын инсандык мотивациялык чөйрөсүнүн түзүлүшүнүн жана өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү изилденген, окуунун кээ бир жетектөөчү мотивдеринин мүнөздөмөсү сунушталган: таанып билүүчүлүк кызыкчылык, таанып билүүчүлүк керектөөлөр, социалдык жана таанып билүүчүлүк мотивдер, жетишүү мотивдери жана ийгиликсиздиктен качуу, коммуникативдик мотив жана чыгармачылык ишке ашыруу мотиви, кээ бир мотивдердин келип чыгыш өзгөчөлүктөрү.

Акыркы жылдары Кыргыз Республикасында окуучулардын мотивациялык чөйрөсүнө таасир этүүчү ыкмаларын жана каражаттарын табуу жыйынтыктарын ачуучу жана изилдөөчү макалалардын (публикациялар)

көбөйүшү жана окуучулардын мотивациясын калыптандыруу үчүн максатуу иштердин көбөйүшү, бул көйгөйгө кызыккан изилдөөчүлөрдүн өсүшү далилдеп турат: окуучулардын таанып билүүчү мотивациясын калыптандырууга көмөктөшүүчү педагогикалык технологиялар (А.А. Алимбеков, И.Б. Бекбоев, Н.К. Дюшеева); окуучуларды интернационалдык тарбиялоо каражаты катары полиэтникалык коомчулуктун шартында тилдерди окуу мотивациясын калыптандыруу (Л.А. Шейман; А.О. Орусбаев; Н.А. Асипова); кенже окуучулардын таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн контекстинде мотивацияны калыптандыруу (А.Ш. Газова, С. Молдалиева); окуучуларды дени сак жашоо образына мотивациялоону калыптандыруу (А.М. Мамытов, А.С. Касмалиева); башталгыч класстарда математика жана мекен таануу, адабият сабактарында формативдик баалоонун техникаларын колдонуп жагымдуу мотивацияны калыптандыруу (О.И. Дудкина, Р.Х. Шакиров, И.А. Низовская).

Окуу мотивациясын калыптандыруу жөнүндөгү маселе окумуштуулар тарабынан эки багытта каралат. Биринчиден, окуу мотивациясын калыптандырууга концепцияларды, методикалар менен технологияларды иштеп чыгуу ишке ашырылууда (В.Г. Асеев, О.С. Гребенюк, А.К. Маркова, М.В. Матюшкина, М.П. Осипова, Н.Ф. Талызина, А.Т. Цветкова, Т.И. Шамова, Г.И. Щукина ж.б.). А.К. Маркова боюнча, бул багыттын негизин “эталон катары окуунун каалаган мотивдерин берүү идеясы же болгон мотивдердин таасирин ачууга же оңдоого мүмкүндүк берүүчү активдүү окуу ишмердүүлүгүнө баланы киргизүү” түзөт.

Экинчиден, окуу материалынын мазмуну, окуу жана класстан тышкаркы ишмердүүлүктү уюштуруунун конкреттүү формалары, окутуунун методдору жана ыкмалары, окуу ишмердүүлүгүн баалоо жана позитивдүү бекемдөө, педагогдун инсандыгы, анын ишмердүүлүгү жана окуучулар менен өз ара мамилеси, класстагы микроклимат, таанып билүүчү ишмердүүлүктүн туура (рационалдуу) ыкмалары, окуу процессиндеги өз алдынча иш, окуучулардын пикир алмашуусун өнүктүрүү, окуучулардын курактык жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу сыяктуу стимулдаштыруунун айрым педагогикалык методдорун, ыкмаларын жана каражаттарына изилдөө жүргүзүлгөн (Е.П. Ильин, М.В. Матюхина, А.К. Маркова, М.В. Матюшкина, М.П. Осипова, Т.И. Шамова, Г.И. Щукина; акыркы он жылдыкта: М.С. Валунов, О.В. Канарская, А.К. Осин, В.Н. Тарасов, И.А. Уманская ж.б.).

Бул карама-каршылык биздин изилдөөбүздүн проблемасын аныктады: башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивацияларын эффективдүү калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын жыйындысы кандай.

Биз тараптан жүргүзүлгөн изилдөө анализи башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышында төмөнкүдөй көйгөйлөр бар экендигин көрсөттү: билим берүүнүн мазмунунун жаңылануу шартында кенже окуучулардын окуу мотивациясынын калыптануу процессинин маңызы жана мазмунун жеткиликсиз иликтениши, башталгыч класстардын окуучуларынын өздүгүн компетенттик-багыттуу калыптандыруу

шартында бул процессти ишке ашыруу түзүмү жана механизими жетишсиз аныкталгандыгы, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптануусунун натыйжалуулугун камсыздоочу шарттарды түзүү боюнча иштелмелердин жоктугу.

Жогоруда айтылгандар проблеманын жеткиликтүү деңгээлде изилденбегенин көрсөтөт жана проблеманын актуалдуулугун тастыктайт, ошону менен бирге аталган проблеманы билим берүүнүн мамлекеттик стандартын жүзөгө ашыруунун актуалдуу милдеттери катарында кароого болот

Аныкталган карама-каршылыктар төмөндөгүлөр арасында өзүнүн чечилүүсүн талап кылат:

- таанып билүүгө мотивацияланган башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрүн даярдоодогу мамлекеттик жана социалдык заказ жана бул процессти камсыз кылуучу педагогикалык шарттардын жетишээрлик деңгээлде иштелип чыкпагандыгынын ортосунда;
- педагогикалык шарттарды ишке ашырууда мугалимдердин даярдыгынын жана бул процессти камсыз кылуучу механизмдердин жеткиликсиз деңгээлде иштелип чыккандыгынын ортосунда.

Проблеманын жеткиликтүү иштелип чыкпагандыгы жана аны чечүүнүн практикалык маанилүүлүгү **диссертациянын темасын** тандоону шарттады: «Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруунун педагогикалык шарттары».

Диссертациялык иштин темасы И. Арабаев атындагы КМУнун “Педагогика” кафедрасынын илимий изилдөө иштеринин тематикалык пландары менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу процессинин теориялык-методологиялык негиздерин аныктоо, педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу жана алардын эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу тастыктоо.

Коюлган максатка ылайык **изилдөөнүн** төмөнкүдөй **милдеттери** аныкталды:

1. «Башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясы» дефинициясын тактоо.

2. Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын мазмунун, түзүлүшүн аныктоо.

3. Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышынын деңгээлин аныктоого багытталган мамилелерди жана окуу мотивациясын эффективдүү калыптандырууга багытталган педагогикалык шарттарды аныктоо.

4. Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандырууга жардам берүүчү педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгүн далилдөө жана илимий-практикалык сунуштарын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- Теориялык-методологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыгын анализдөө жана жалпылоонун натыйжасында *«башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясы»* түшүнүгү такталды – бул аны активдүү таанып билүүчү жана окуу ишмердүүлүгүн ойготуучу окуучунун жүрүм-турумуна максаттуу багытталгандыгына таяныч болуучу ички факторлордун системасы.

- Башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясынын *мазмуну жана түзүлүшү* аныкталды- ал мотивдердин, түзүмдүк компоненттери катары эсептелген керектөөлөрдүн жана максаттардын жыйындысы.

- Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу боюнча методологиялык мамилелер аныкталды: системалуу, иштиктүү жана инсанга багытталган, булардын жыйындысы окуу мотивациясын жагымдуу калыптандыруу процессин системдүү ишке ашырылышын камсыздайт, жана дагы педагогикалык шарттар: окуучулардын жаш жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жекече мамиле жасоо; окутуунун жекече жана топтук формаларын кезектештирүү; жигердентүүчү жана кызыкчылыкты жаратуучу окуу текстерин колдонуу; көнүгүүлөрдүн жана тапшырмалардын системасын оюндук негизде ишке ашыруу; окуу процессинде оюн жана шоу-технологияларды колдонуу; жекече, экиден жана топтук иштөө формаларын интеграциялоо; класс мейкиндигин уюштуруу; дем берүүнүн ар кандай түрлөрүн, жеке жетишкендиктерин жана таанып билүүчүлүк өсүү баракчасын колдонуу; ата-энелер коомчулугун тартуу.

- Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын өсүү деңгээлине өбөлгө болуучу педагогикалык шарттардын натыйжалуулугу далилденди. Аларды баалоо үчүн параметрлери болуп: башталгыч класстардын окуучуларынын мотивдеринин, керектөөлөрүнүн жана максаттарынын ар түрдүүлүгүндө көрүнгөн окуу мотивациясынын *кеңдиги*; башталгыч класстын окуучуларынын мотивдерин канаатандыруучу каражаттардын ар түрдүүлүгүн чагылдырган окуу мотивациясынын *ийкемдүүлүгү*; мотивдердин жана максаттардын маанилүүлүк даражасында көрүнгөн *иреттүүлүк*.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү:

Мектеп шартында башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруунун педагогикалык шарттары апробациядан өткөрүлүп, алардын натыйжалуулугу экспериментте тастыкталды; башталгыч класстардын мугалимдери үчүн башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу боюнча атайын ыкмалар иштелип чыкты; башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышын аныктоонун диагностикалык инструментарийлери иштелип чыкты, аны башталгыч мектептин деңгээлинде жалпы билим берүүчү мекемелердин массалык практикасында колдонууга болот.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

- Башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясын калыптандыруу – *бул процесс* анын активдүү таанып билүүчү жана окуу ишмердүүлүгүн ойготуучу окуучунун жүрүм-турумуна максаттуу багытталгандыгына таяныч болуучу ички факторлордун системасы;

- Мотивдердин, түзүмдүк компоненттери болуп эсептелген керектөөлөрдүн жана максаттардын жыйындысы болгон башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясынын *мазмуну жана түзүлүшү*.

- Системалуу, иштиктүү жана инсанга багытталган мамилени *интеграциялоо*, жана дагы *педагогикалык шарттардын жыйындысы* башталгыч класстын окуу-таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүндө башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптануу процессиндеги пландуулукту, ырааттуулукту жана натыйжалуулукту камсыз кылышы.

- Диагноздоочу психологиялык-педагогикалык методикалар окуу мотивациясынын кеңдик *мүнөздөмөсүнөн*, ийкемдүүлүгүнөн жана иреттүүлүгүнөн көрүнгөн, башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясынын калыптануу деңгээлин аныктоодо *баалоочу инструмент* болуп эсептелет.

Изденүүчүнүн жеке салымы:

«Башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясы» дефинициясы такталып, аны калыптандыруудагы педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгү эксперимент аркылуу текшерүүдөн өткөн. Башталгыч класстардын мугалимдери үчүн окуу мотивациясын калыптандыруу боюнча атайын ыкмалар тапшырманын түрлөрү иштелип чыккан, изилдөөнүн проблемасы боюнча негизги макалалар жарыяланган.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо изилдөөнүн бардык мезгилдеринде ишке ашырылды. Изилдөөнүн кезектеги жыйынтыктары И. Арабаев атындагы КМУнун «Педагогика» кафедрасынын отурумдарында угулуп, талкууланып, толуктоолор киргизилип турду. Иштин негизги теориялык жана практикалык жоболору илимий макалаларда, докладдарда чагылдырылды. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизинде илимий-практикалык конференцияларда, жалпы билим берүүчү мекемелердин теориялык-методологиялык семинарларында билдирүүлөр жасалды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы. Илимий иштин негизги мазмуну 15 илимий макалаларда (3 макала чет өлкөдө) толук чагылдырылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү. Диссертация киришүүдөн, үч главадан, корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, тиркемелерден турат, диссертациянын жалпы көлөмү – 191 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн проблемасынын актуалдуулугу негизделген; изилдөөнүн объектиси менен предмети аныкталган; изилдөөнүн максаты менен милдеттери формулировкаланды; илимий жаңылыгы ачылды; коргоого алынып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору баяндалган; изденип алуучунун жеке салымы аныкталды; изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо жөнүндө маалыматтар берилди; диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү көрсөтүлдү; жүргүзүлгөн изилдөөнүн этаптары чагылдырылды.

«Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу илимий- педагогикалык проблема катары» аттуу биринчи

глава изилдөөнүн биринчи жана экинчи милдеттерин чечүүгө багытталып, илимий- педагогикалык адабияттарды анализдөө аркылуу «окуу мотивациясы» дефинициясы такталып, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын мазмуну, түзүлүшү аныкталды.

Адамдын жүрүм-турумунун активдүүлүгүнүн булагы катары мотивдердин өзгөчөлүктөрү Б.Г. Ананьев, В.Г. Асеев, Л.И. Божович. В.К. Виллюнас, А. Маслоу, А.К. Маркова, Х.Хекхаузен, Г.И. Шукина, М.П. Якобсон, А. А. Алимбеков, И. Б. Бекбоев, Н. К. Дюшеева, Н. А. Асипова, А. М. Мамытов, И. А. Низовскаянын эмгектеринде каралган. Бул окумуштуулардын эмгектеринде окуучулардын инсандыгынын мотивациялык чөйрөлөрүнүн түзүлүшүнүн жана өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү кеңири изилденген, окуунун айрым жетектөөчү мотивдеринин мүнөздөмөлөрү сунушталган.

«Окуу», «окутуу», «окуу мотивациясы» түшүнүктөрдөгү Л. С. Выготскийдин салымы абдан чоң мааниге ээ. Окуу иш- аракети билимдерди, өнүгүүлөрдү, ыктарды өздөштүрүүнүн, адамды тиричилик турмушка, эмгекке даярдоонун каражаты. Окутуу процесси башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышында негизги ролду ойнойт. Ошону менен бирге окутуу өнүгүүнүн кыймылдаткыч күчү. Окутуу- бул балада адамдын тарыхый өзгөчөлүктөрдүн өнүүгүсүндө ички зарылчылык. Окутуу жакынкы аралыкта өнүгүү зонасын түзөт, б.а. ички өнүгүү процесстердин кыймылдарына таасир этүүсү шарт. Л. С. Выготскийдин жакынкы аралыкта өнүгүү зонасы бүткүл дүйнөдөгү педагогдорго, психологдорго белгилүү болгон илимий ачылыш.

Л. С. Выготскийдин ойлорун өркүндөткөн, көрүнүктүү окумуштуу Д. Б. Эльконин башталгыч класстардын окуучуларынын курагын жеткинчек же мектеп курагы (7-11 жаш) деп белгилеген. Ошону менен бирге окуу- негизги иш- аракет, окуу процессинде сырткы дүйнө жана заттар жөнүндө билим өздөштүрүлүп, эс ж.б. психикалык процесстер калыптанат деген. Өнүгүүгө багыттап окутуу идеясын улантып, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясы жакшы калыптанышы үчүн окутуунун активдештирүү модели окуучуларга билимдерди даяр түрдө бербестен, ага шарт түзүүгө арналып иштелиши керек дегенди белгилеген.

В.Г. Леонтьев мотивациянын эки тибин бөлүп көрсөтөт. Биринчиден, “керектөөчүлүк, умтулуу, инстинкт формасында пайда болгон алгачкы мотивация жана мотив формасында келип чыккан экинчи мотивация” демек, бул кырдаалда мотив мотивация менен чагылдырылат. Экинчиден, “мотив мотивациянын формасы катары инсандын деңгээлинде келип чыгат жана белгилүү бир максаттарга жетүү үчүн белгилүү бир багытта аракеттенүүнүн инсандык негизде чечилишин камсыздайт”. Көпчүлүк учурда изилдөөчүлөр мотивациянын алдында жүрүм-турумдун детерминациясын түшүнүшөт, мунун негизинде тышкы жана ички мотивацияны бөлүп көрсөтүшөт.

Педагогикалык, психологиялык адабияттарды анализдөө жана цитаталарды келтирүү ыкмасы *«башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясы»* деген түшүнүктү тактоого жардам берди – бул аны активдүү

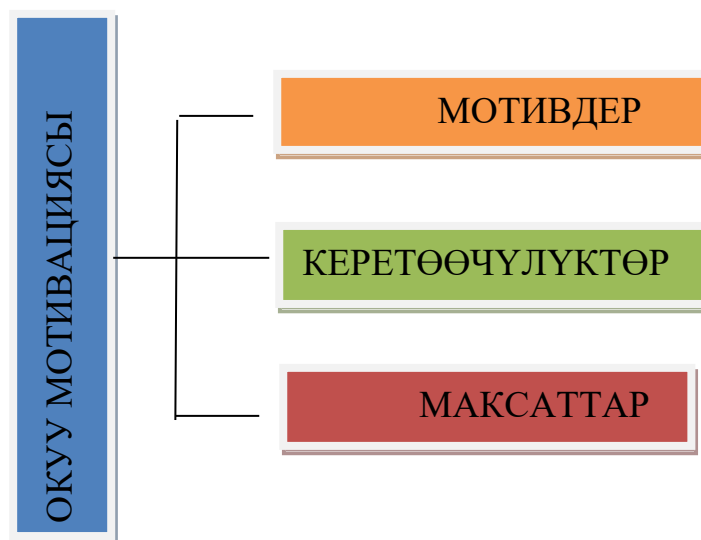
таанып билүүчү жана окуу ишмердүүлүгүн ойготуучу башталгыч класстын окуучусунун жүрүм-турумуна максаттуу багытталгандыгына таяныч болуучу ички факторлордун системасы; мотивдердин, түзүмдүк компоненттери болуп эсептелген керектөөлөрдүн жана максаттардын жыйындысы болгон башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясынын *мазмуну жана түзүлүшү* аныкталды.

Биз тараптан илимий изилдөөлөргө жүргүзүлгөн анализ башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивацияларын калыптандыруунун проблемаларынын иштелип чыккандыгынын деңгээли жетиштүү болбой жаткандыгын көрсөттү.

Алынган маанилүү аныктамалардын негизинде төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга мүмкүн болду:

1. процесске тиешелүү түшүнүктөрү катары билим берүү практикасында окуу «мотиви» жана окууга болгон «мотивация» түшүнүктөрү кеңири колдонулат. Мотив мотивациянын түзүлүш компонентти экендигин белгилеп кетүү зарыл (1- сүрөт);

1. Ата мекендик изилдөөлөрдө башталгыч класстардын окуучуларынын «окуу мотивациясы» түшүнүгү жана анын калыптанышы жетишээрлик деңгээлде изилденген эмес;
2. биз тараптан каралган илимий иштердеги “мотив” түшүнүгү адамдын керектөөлөрүн канааттандыруу менен байланышкан иш аракетке түрткү болуу дегенге алып келди.

1- сүрөт. Окуу мотивациясынын түзүлүшү

Ал эми мотивдердин мазмундук мүнөздөмөлөрү болуп төмөнкү жоболор эсептелет: мотивдин таасирдүү болушу, башкача айтканда, анын окуу ишмердүүлүгүнө жана окуучунун бүтүндөй жүрүм-турумуна таасири; мотивациянын жалпы түзүлүшүндөгү мотивдин орду. Ар бир мотив жетектөөчү, үстөмдүк кылуучу же жардамчы, кошумча катары чыгышы мүмкүн; мотивдин келип чыгышынын жана көрүнүшүнүн өз алдынчалыгы;

мотивди түшүнүүнүн деңгээли; ишмердүүлүктүн ар кыл типтерине мотивдин жайылуу даражасы, окуу предметинин түрлөрү, окуу тапшырмаларынын формалары.

Изилдөө процессинде биз тараптан башталгыч класстын окуучуларынын окуу ишмердүүлүгүнүн негизги мотивдери болуп төмөнкү мотивдер чыгары табылды: *социалдык, таанып билүүчүлүк жана руханий (сүрөт.2).*

СОЦИАЛДЫК МОТИВ

Социалдык идентификациялоо, инсандык өсүү, социум тарабынан кабыл алынуу, өз алдынчалык

ТААНЫП БИЛҮҮЧҮЛҮК МОТИВ

Билим алуу үчүн окуу, предметке кызыгуу, жаңы курчап турган чындык, күндөлүк жашоодо максатка жетүү, билүүгө тырышуу, кызыкчылык, дем берүү

РУХАНИЙ МОТИВ

Эмоционалдык канааттануу, таануу, көңүл буруу, мактоо, ата-энелердин камкордугу жана сүйүүсү, моралдык милдеттеме

Сүрөт. 2. Башталгыч класстын окуучусунун мотивдеринин түрлөрү

«Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышы» деген аталыштагы экинчи глава изилдөөнүн экинчи милдетине байланыштуу болуп башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышынын деңгээлин аныктоого багытталган методикалар, методологиялык мамилелер, окуу ишмердүүлүктүн ролун ачып көрсөтүү баяндалган.

Илимий методикалар **изилдөөнүн объектисинен** (башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышы) жана **предметинен** (окуу мотивациясынын калыптанышындагы педагогикалык шарттар) келип чыгып, проблеманын теориялык негиздерин, тарыхый жана педагогикалык өнүгүү этаптарын, деңгээлин аныктоо менен анын натыйжаларын илимий негизде түшүндүрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ошондуктан, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын деңгээлин аныктоодо, балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен педагогика илиминде белгилүү болгон илимий-изилдөө методикаларына таянабыз. Изилдөө учурунда теориялык анализ жүргүзүү, эмпирикалык, байкоо,

баарлашуу, тестирлөө, окуучулардын иш- аракеттеринин жыйынтыктарын изилдөө, педагогикалык эксперимент методикаларын колдонуу каралып жаткан проблема боюнча илимий-педагогикалык тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк түздү. Биздин изилдөөбүздө методикалардын колдонулушунун схемасы 1-таблицада көрсөтүлдү.

1- Таблица. Изилдөө методдору

Илимий деңгээлдер	Методдун түрү	Методдордун изилдөө иште колдонулушу
Теоретикалык	Теориялык анализ жүргүзүү	Айтылган методиканы колдонуу менен буга чейин белгилүү болгон окумуштуулардын илимий-изилдөөлөрүндөгү башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышы кандай багытта, канчалык деңгээлде изилденгендигин анализдөө менен окуу мотивацияны калыптандыруудагы педагогикалык шарттарды аныктоо милдети көрсөтүлдү
Эмпирикалык	Сурамжылоо	Аталып өткөн методикага байланыштуу Н.В. Елфимованын “Ата-энелерге сурамжылоо жүргүзүү” жана окуучулардан анкета алуу методикалары колдонулду
	Баарлашуу, окуучулардын иш-аракеттерин изилдөө	Айтылган методикага ылайык, биздин изилдөөбүздө Н.В. Елфимованын иштеп чыгуусундагы «Козгоолордун шатычасы» методикасы колдонулду
	Тестирлөө	Изилдөөбүздө тестирлөө «Сүйүктүү окуу предметтерин тандоо» методикасы катары сунушталып, «Сен бул сабакка эмне үчүн кызыгасың?» деген суроону камтыды.
	Педагогикалык эксперимент	Педагогикалык эксперимент үч этапта жүргүзүлүп, биринчи (констатациялоочу эксперимент)- башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын баштапкы деңгээлин аныктоо боюнча иш 2013-2014-жылдары Ысык-Ата районунун Юрьев айылындагы Р. Шаботоев атындагы, А. Токтоналиев айылынын А. Молдокулов атындагы жана Аламүдүн районунун ГЭС- 5 орто мектептеринин башталгыч класстарында өткөрүлгөн. Изилдөөбүздүн экинчи этабы (калыптандыруучу эксперимент) 2014- 2016 -

		жылдары аталып өткөн мектептерде жүргүзүлдү. Эксперименттен алынган натыйжалар үчүнчү этапта (текшерүүчү эксперимент) 2016- 2017- жылдары жыйынтыкталып, апробациядан өттү.
--	--	---

Ал эми методологиянын маанилүү мүнөздөмөлөрүн белгилөө үчүн бүгүнкү күндөгү изилдөөлөрдүн аныктамаларын карап чыгабыз. Г. В. Коган, Э.М. Мамбетакуновдун позицияларын кармануу менен методологиянын башкы милдети – изилдөөчү процессти уюштурууда ориентирдик, изилдөөнүн предметине жетишүү боюнча издөөнүн стратегиясын калыптандыруучу кызмат аткарат деп эсептейбиз.

Ошону менен бирге башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандырууну изилдөөгө методологиялык мамилелер: системалык, иштиктүү жана инсанга багытталган түрлөрү каралып чыкты. Педагогикалык шарттар дегенде биз башталгыч класстын окуучуларынын таанып- билүүчүлүк мотивациясын калыптандырууга көмөктөшүүчү шарттарды түшүнөбүз. Педагогикалык психологиялык адабияттарды анализдегенден кийин биз төмөнкү принциптерди жана шарттарды аткарганда окуу-таанып билүүчүлүк мотивацияны калыптандыруу ийгиликтүүрөөк болот деген тыянакка келдик: окуучулардын жаш жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жекече мамиле жасоо; окутуунун жекече жана топтук формаларын алмаштыруу; жигердентүүчү жана кызыкчылыкты жаратуучу окуу текстерин колдонуу; көнүгүүлөрдүн жана тапшырмалардын системасын оюндук негизде ишке ашыруу; окуу процессинде оюн жана шоу-технологияларды колдонуу; жекече, экиден жана топтук иштөө формаларын интеграциялоо (изилдөөчү предметтин өзгөчөлүгүнө жооп берүүчү көйгөйлүү-чыгармачылык мүнөздөгү сабактардын комплексин колдонуу); класс мейкиндигин уюштуруу; дем берүүнүн ар кандай түрлөрүн, жеке жетишкендиктерин жана таанып билүүчүлүк өсүү баракчасын колдонуу (мазмундук баалоону колдонуу); ата-энелер коомчулугун тартуу; жагымдуу эмоционалдык атмосфераны түзүү. **«Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышын диагностикалоо боюнча эксперименттик иштер»** аттуу үчүнчү глава изилдөөнүн үчүнчү милдетин чечүүгө багытталып, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын эффективдүүлүгүн тастыктоо боюнча калыптандыруучу эксперименттин жүрүшү, текшерүүчү эксперименттин жыйынтыктары жана практикалык сунуштар чагылдырылып, проблеманы мындан ары изилдөөнүн перспективалары белгиленди.

Эксперименттин жүрүшүндө окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугуна төмөндөгүдөй критерийлер аныкталды: маалыматты өздөштүрүү жана кайра иштетүү ыкмасы боюнча; жекече өзгөчөлүктөрдүн, жөндөмдүүлүктөрдүн, кызыкчылыктардын негизинде; окуу-таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн мотивацияларынын жана даярдыгынын деңгээлдери.

Окуунун жогорку деңгээлиндеги группага материалды толук, эркин өздөштүргөн, мыйзам ченемдүү, олуттуу нерселерди бөлүп көрсөткөн, жалпыны көрө билген, сабакты ачууну өз алдынча өнүктүрүүгө жөндөмдүү, жаңы кырдаалга билимди жеңил алып өткөн, кыска убакыттын ичинде билимдин жогорку деңгээлине жетишкен окуучуларды киргиздик.

Окуунун орто деңгээлиндеги окуучулар машыгуу иштеринен кийин окуу материалын өздөштүрүшөт, мыйзам ченемдүү, олуттуу нерселерди дароо эмес, белгилүү бир машыгуучу көнүгүүлөрдү аткаргандан кийин бөлүп көрсөтүшөт, билимдерге ээ болуу менен жаңы шарттарга параллель өткөрүүнү ишке ашырышат, окуунун жогорку деңгээлиндеги окуучуларга салыштырмалуу билимдерди өздөштүрүү үчүн узак убакыт талап кылынат.

Окуунун төмөнкү деңгээлиндеги окуучулар материалды көптөгөн көнүгүүлөрдөн кийин жана толук көлөмдө эмес өздөштүрүшөт, мыйзам ченемдүү, олуттуу нерселерди бөлүүдө кыйналышат, бүтүндөй класс менен жалпы машыгуу иштеринен кийин репродуктивдүү мүнөздөгү тапшырманы аткарышат, окуучулардын мурунку группасына караганда абдан узак убакыттын ичинде билимдерге ээ болушат.

Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын өнүгүшүнүн динамикасы.

Ата-энелерди анкетирлөө. Анкетирлөөнүн жүрүшүндө биринчи класстын окуучуларынын көпчүлүгү (83%) мектептеги окутуу процессине оң мамиледе экендигин аныктоого мүмкүн болду. Окуучулардын 18% окуу процессине өз мамилесин али кура элек. Бул факт аларды “тобокел группасына” – окууга али калыптана элек, күчсүз кызыгуудагы балдардын катарына кошот. Мындай балдар кошумча психологиялык-педагогикалык колдоону талап кылат.

Тилекке каршы, кийинки кезде мындай балдардын саны өсүп жатат (экинчи класста – 24%, үчүнчү класста – 20%, төртүнчү класста – 25%). Бул топко окуу процессине негативдүү караган балдар экинчи класста дагы кошулат (экинчи класста – 10%, үчүнчү класста – 12%, төртүнчү класста – 21%).

«Ата-энелерден сурамжылоо жүргүзүү» усулу боюнча алынган жыйынтыктар 2-таблицада көрсөтүлгөн.

2-Таблица. Башталгыч класстын окуучуларынын окууга болгон мамилеси

Башталгыч класстын окуучуларынын окууга болгон мамилеси	Текшерүүчү топ Жалпы саны – 362		Эксперименталдык топ Жалпы саны – 360	
	Окуучулардын саны	%	Окуучулардын саны	%
Оң мамиле	62	17		
Калыптанбаган же чала калыптанган мамиле	62	17	86	24
Терс мамиле	0	0	36	10
Нейтралдуу мамиле	97	27	180	50

Мугалимдин таасиринен калыптанган мамиле	15	4	68	19
--	----	---	----	----

Диагностиканын кийинки этабы башталгыч класстагы окутуунун ар кайсы жылдарындагы социалдык жана таанып билүүчүлүк мотивдеринин катышын көрсөтүш керек эле. Изилдөөнүн объектисине таянуу менен, алынган жыйынтыктардын таанып- билүүчүлүк мотивдерге тиешелүүсүнө гана басым жасалды.

Таанып- билүүчүлүк мотивдер: экинчи класста – 80%, үчүнчү класста – 87%, төртүнчү класста – 88%).

“Козгоолордун шатычасы” методикасы боюнча алынган жыйынтыктар 3-таблицада көрсөтүлгөн.

3-Таблица. Мотивдердин түрлөрү

Мотивдин түрү	Текшерүүчү топ Жалпы саны – 362		Эксперименталдык топ Жалпы саны – 360	
	Окуучулардын саны	%	Окуучулардын саны	%
Таанып билүүчүлүк мотив	101	28	72	20

Сүйүктүү окуу предметин тандап алуу методикасы боюнча жыйынтык 4-таблицада көрсөтүлгөн.

4-Таблица. Предметке болгон кызыгуулардын багыты

Сабактын аталышы	Текшерүүчү топ, жалпы саны - 362	
	Окуучулардын саны	%
Математика	181	50
Орус тили	173	48
Окуу	253	70
Табият таануу	181	50
Сабактын аталышы	Эксперименталдык топ, жалпы саны – 360	
	Окуучулардын саны	%
Эмгек	198	55
Сүрөт	288	80
Музыка	270	75
Дене тарбия	198	55

Окуу ишмердүүлүгүнүн шыктарын диагностикалоо методикасы боюнча берилген жооптордун негизинде башталгыч класстардын окуучуларынын төмөнкү таблицада көрсөтүлгөндөй, басымдуулук кылган окуу мотивдерин таап чыкса болот.

5-Таблица. – Басымдуулук кылган окуу мотивдери

№	Алдыңкы мотив	Эксперименталдык топ (%)	Текшерүүчү топ (%)
1.	Көптү билгим келгендиктен окуйм	17	33
2.	Ата-энемди кубандырыш үчүн окуйм	33	33
3.	Классымды уятка калтырбаш үчүн окуйм	17	34
4.	Окуган жагат, ошон үчүн окуйм	33	

«Сабакта кызыктуу болгон үчүн окуйм», «ата-энем мажбурлагандыктан окуйм », «кийин жакшы иштеш үчүн окуйм», «жолдошторумдан артта калбаш үчүн окуйм », «азыркы учурда билимсиз болбоо керек, ошон үчүн окуйм» деген мотивдер эки топтогу тең балдар тарабынан тандалган эмес. Эксперименталдык класста, аз эле балада басымдуулук кылган окуу мотиви болуп – «окуган жагат, ошон үчүн окуйм», «көптү билгим келгендиги үчүн окуйм», «ата-энемди кубандырыш үчүн окуйм», «классымды уятка калтырбаш үчүн окуйм», – деген мотивдер эсептелет.

Текшерүү классында басымдуулук кылган окуу мотивдери болуп – «көптү билгим келгендигим үчүн окуйм», «ата-энемди кубандырыш үчүн окуйм», «классымды уятка калтырбаш үчүн окуйм»- деген мотивдер эсептелинет.

Мектептик мотивацияланууну баалоо

Бул анкета окуучуларды топтук түрдө диагноздоодо колдонулган. Анкеталар печатталган түрдө бардык окуучуларга таратылып берилип, окуучулар өзүлөрүнө ылайык келген жактарын белгилешти, ал эми белгилей албаган 1-класстын окуучулары биздин жардамыбыз менен белгиленди.

Анкета алуунун натыйжасы төмөнкү жыйынтыкты берди (6-, 7-таблицаар):

Таблица 6. Эксперименталдык класста мотивациялануу деңгээли

Мотивациялануу деңгээли	Көрсөткүчү
1	5%
2	30%
3	35%
4	20%
5	10%

Таблица 7. Текшерүүчү топто мотивациялануу деңгээли

Мотивациялануу деңгээли	Көрсөткүчү
1	10%
2	20%
3	40%
4	20%
5	10%

Эксперименталдык топто окуу шыгынын басымдуулук деңгээли болуп 3-деңгээл саналды жана 40% түздү. Окуу шыгынын экинчи жана төртүнчү деңгээли 20% түздү, биринчи жана бешинчи деңгээлдер 10% түздү.

Башталгыч класстарынын окуучуларындагы окууга болгон мотивацияны өнүктүрүү жолдору (калыптандыруучу эксперимент).

Сабакта баланы эмнеге үйрөтүү керек, эң башкысы – бул ой жүгүртүү, алынган жыйынтыкты түшүндүрүү, салыштыруу, айтып берүү жана алардын тууралыгын текшерүү, байкоо, жалпылоо жана тыянак чыгаруу деп эсептейбиз. Бул максатка жетүү үчүн башталгыч класстагы окуу процесси учурунда окуучулардын субъективдүү тажрыйбасына таянуу менен алардын ой пикирин эске алууну камсыздоочу шарттарды түзүү, топтук жана жекелик иштөөлөрдү кезектештирүү менен түрдүү типтеги тапшырмаларды колдонуу жардам берет деп эсептейбиз.

Мугалим көбүнчө сабакты монолог формасында жүргүзөт, б.а. баланын акылына даяр билимди киргизүүгө аракет жасалат. Сабакта баланын ой пикири өтө аз угулат, балдар көбүнчө мугалим күткөн гана нерсени айтып беришет. Балдар үчүн кичи топтордо (топторго бөлүүнүн жалгыз түрү катар боюнча жана жактар боюнча бөлүштүрүү болуп келген) иштөө жаңылык болду. Көрсөтмөлүүлүк аз колдонулган, көбүнчө окуу китебиндеги сүрөт же тактадагы сүрөт менен гана чектелген. Математика жана орус тили сабактарында чыгармачылык тапшырмалар аз колдонулуп, балдарда эсеп чыгарууда, жазууда тандоо болгон эмес, бардыгы шаблон боюнча гана жүргүзүлгөндүгүн байкадык.

Эксперимент учурунда биз буларды оңдоого аракет жасадык.

Биз өзүбүздүн ишибизде ар бир сабактын жүрүшүн сүрөттөгөн жокпуз, болгону коюлган максатка жетүү үчүн биз колдонгон кээ бир усулдук ыкмаларга жана тапшырмаларга токтолобуз. Мисалы, биз балдардын оозеки эсептөөсү боюнча (математикалык текшерүү ишинде) түшүнүктөрүн оңдоого аракеттендик. Алар мугалими менен сабак башталаарга 1-2 мүнөт калган учурда окуучулар жоопторун жазуу керек болгон 10 мисал чыгарышат. Бирок биз текшерүүнүн мындай усулун азыксыз деп эсептейбиз, анткени балдардын билим деңгээли ар түрдүү жана окуган нерсеге болгон таасири ар кандай (баары эле тапшырманы бир окуганда түшүнө бербейт), кээ бирөөлөрү мисалдарды бир нече секундда чыгарып коюп, башкаларды зериге күтүп калыпса, башкалары мисалдарды түшүнө алышпай кайра сурап жатышты, буга да кошумча убакыт короп жана көбүнчө экспресс-сурамжылоолор созулуп жатты. Биз башкача кылууга аракет жасадык.

Тапшырма тактага жазылды, же карточкага жазылып балдарга берилди. Ар бир бала өзүнө ылайыктуусун тандап алуусу үчүн татаалдыгы ар кандай деңгээлдеги тапшырмалар берилди. Мисалдардын чыгарылышы алардын санында болбостон, убактысында болду (б.а. берилген убакыт ичинде күчтүүрөөк окуучулар ишсиз жөн отуруп калбастан көбүрөөк чыгарышты). Ошону менен, балдарга тандоо мүмкүнчүлүгү берилди, эч ким иши жок зериккен жок жана көбүнчө балдар жакшыраак окуй башташты (б.а. сабака активдүү катышып, жаңы билим алуу үчүн жана деңгээли жогорураак

тапшырмаларды аткаруу үчүн үй тапшырмасын жоопкерчиликтүүрөөк аткара башташты) жана башка дагы ушул сыяктуу тапшырмалар колдонулду.

Калыптандыруучу эксперименттен кийин башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациялары кандай деңгээлде калыптанганын кайрадан текшердик (**текшерүүчү эксперимент**).

«Ата- энелерден сурамжылоо жүргүзүү» методикасы боюнча алынган жыйынтыктар 8- таблицада көрсөтүлгөн.

8- Таблица. Башталгыч класстын окуучуларынын окууга болгон мамилеси

Башталгыч класстын окуучуларынын окууга болгон мамилеси	Текшерүүчү топ жалпы саны - 60		Эксперименталдык топ жалпы саны- 60	
	Экспер. чейин (%)	Экспер. кийин (%)	Экспер. чейин (%)	Экспер. кийин (%)
Оң мамиле	17	17		
Калыптанбаган же чала калыптанган мамиле	17	30	24	12
Терс мамиле	0	0	10	5
Нейтралдуу мамиле	27	28	50	28
Мугалимдин таасиринен калыптанган мамиле	4	5	19	15

“Козгоонун шатычасы” методикасы боюнча, (башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын түрлөрүнүн калыптанышынын өзгөрүүсү) жыйынтыктар 9- таблицада көрсөтүлгөн.

9- Таблица. Мотивдин түрлөрү

Мотивациянын түрү	Текшерүүчү топ жалпы саны - 362		Эксперименталдык топ жалпы саны- 360	
	Экспер. чейин (%)	Экспер. кийин (%)	Экспер. чейин (%)	Экспер. кийин (%)
Таанып билүүчүлүк мотивация	28	30	20	45

10- Таблица. Башталгыч класстардын окуучуларынын мотивациялануу деңгээли

Деңгээл	Контролдук топ	Эксперименталдык топ
---------	----------------	----------------------

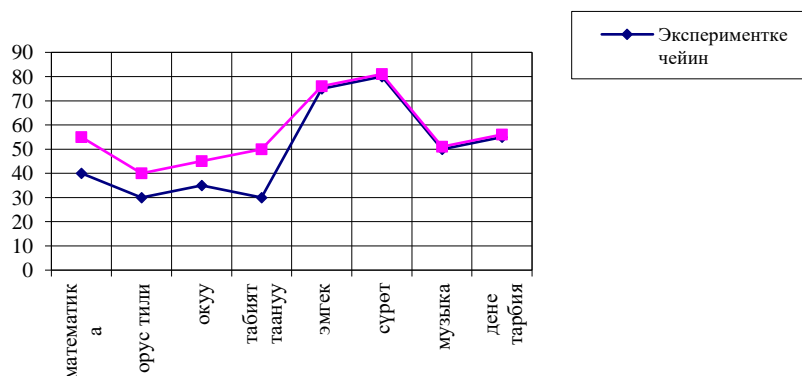
	Экс. чейин (%)	Экс. кийин (%)	Экс. чейин (%)	Экс. кийин (%)
1	5	5	10	10
2	30	30	20	40
3	35	40	40	25
4	20	15	20	15
5	10	10	10	10

Ал эми сүйүктүү окуу предметтерин тандап алуу методикасы боюнча жалпыланган жыйынтык 1чи жана 2чи графикте көрсөтүлгөн.

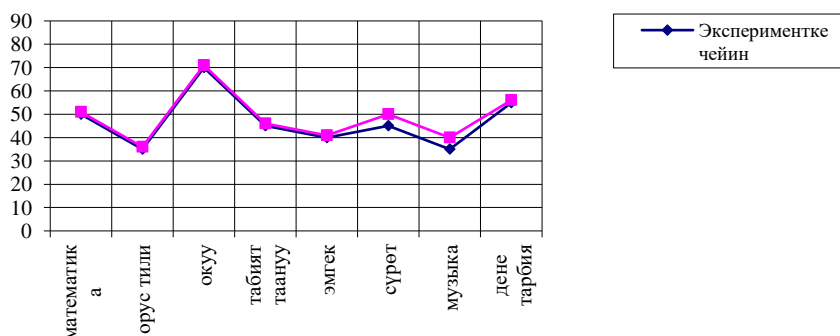
1чи жана 2чи графиктерге анализ жүргүзүү, эксперименталдык топтогу окуучулардын көпчүлүгү сүрөт – 80%, эмгек – 75%, дене тарбия – 55% сабактарды жактырышат. Балдардын ою боюнча бул сабактарда чыгармачыл жана активдүү ишмердүүлүк көбүрөөк болот. Текшерүүчү класста окуу-70%, математика – 50%, табият таануу – 50% сабактарын жактырышат. Анткени окуучулар бул сабактарда жаңы жана пайдалуу маалыматтарды алышат.

Эксперименталдык топто калган математика, орус тили, табият таануу сабактарында, балдардын ою боюнча, чыгармачыл жана оюн ишмердүүлүктөрү аз жүргүзүлөт. Текшерүүчү топто орус тили, музыка, эмгек, дене тарбия предметтери экинчи орунга калды.

№1 график. Эксперименталдык топтун сабактарга болгон кызыгуусу

№2 график. Текшерүүчү топтун сабактарга болгон кызыгуусу

3- 4 - графиктерде жалпы жыйынтыктар көрсөтүлдү.

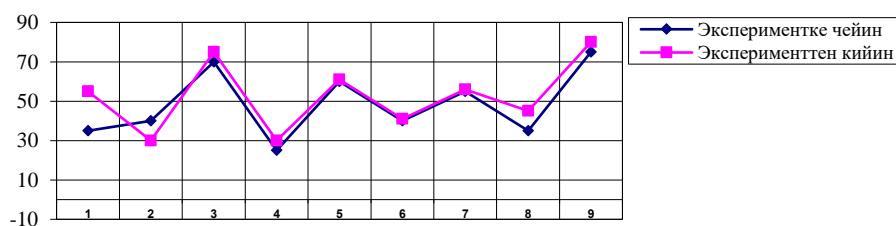
3-4- графиктердин анализи башталгыч класстардын окуучуларынын окуу ишмердүүлүктөрүндөгү басымдуулук кылган окуу мотивдерин табууга мүмкүндүк берет. Эксперименталдык топто басымдуулук кылган окуу мотивдери болуп – «көптү билгим келгендиктен окуйм», «ата-энемди кубандырыш үчүн окуйм», «классымды уятка калтырбаш үчүн окуйм», «окуган жагат » деген мотивдер эсептелет.

Текшерүүчү топто басымдуулук кылган окуу мотивдери болуп – «көптү билгим келгендиктен окуйм», «ата-энемди кубандыруу үчүн окуйм», «классымды уятка калтырбаш үчүн окуйм» деген мотивдер эсептелет.

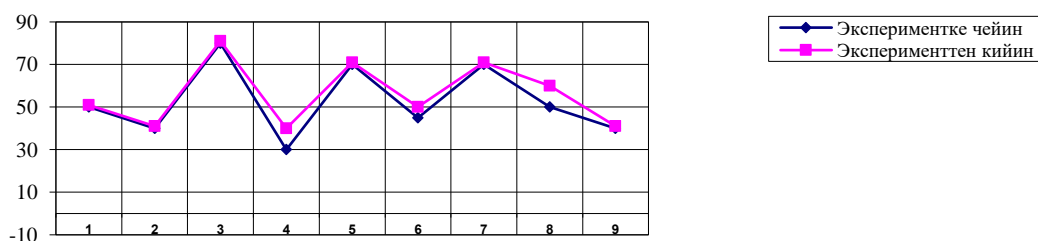
Эксперименталдык топто жүргүзүлгөн иштердин жыйынтыгында окуу ишмердүүлүгүнүн алдыңкы мотивдери мурдагы жогорку деңгээлде калды, о.э. «сабакта кызыктуу, ошон үчүн окуйм»– мотивациясы 20% га, «азыркы учурда сабатсыз болбош керек»– 10%га, «жакшы иштеш үчүн окуйм»– 5%га, «анткени окуган жагат»– 10%га көтөрүлдү. Ал эми «ата-энем мажбурлагандыктан окуйм» – 10%га төмөндөдү.

Текшерүүчү топто окутуунун алдыңкы мотивдери өз көрсөткүчтөрүн өзгөрткөн жок. Ал эми- «курдаштарымдан артта калбаш үчүн окуйм»– 5%га, «сабатсыз болбоо керек »– 10%га көтөрүлдү.

№3 график. Эксперименталдык топто басымдуулук кылган окуу мотивдери.

№4 график. Контролдук топто басымдуулук кылган окуу мотивдери

Эксперименталдык топто окуу шыктанууларынын динамикасы жакшы көрсөткүчтөрдү берди.

Текшерүүчү топто окуу шыктанууларынын деңгээли дээрлик өзгөрүүсүз калды.

Эксперименталдык иштердин жыйынтыгында эксперименталдык топто кызыктуу жана алгылыктуу тапшырмаларды колдонуу менен, окуучулардын тажрыйбасына жана муктаждыктарына таянуу менен топто жана жекече ишмердүүлүктөрүн уюштуруу менен окуучуларда: математика, окуу, табият таануу, орус тили предметтерине болгон кызыгуусу өстү.

Текшерүүчү топто предметтерге болгон кызыгуу өзгөрүүсүз калды.

Эксперименталдык топ абдан ынтымактуу жана тартиптүү болгондуктан алар менен иштөө жеңил болду. Бардыгы сабакта суралгысы келет жана эч ким кош көңүл калбайт.

Сабакта жамааттык же чыгармачылык тапшырмалар бериле баштаганда алар өзгөрүшүп, суралууга аракет жасай баштаганын байкаса болот.

Эксперимент жүргүзгөндөн кийин, окуу шыктануусуна белгилүү бир педагогикалык шарттарды колдонуу менен жакшы жагына өзгөртүүгө таасир этсе болот деген тыянак чыгарууга болот.

Жыйынтыгында, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын өстүрүүдө системалуу жана максаттуу иштөө менен жогорку натыйжаларга жетүүгө болот деп айта алабыз.

Биздин изилдөөбүздүн негиздери, эксперименталдык топтогу окуу мотивациясынын деңгээли биз жүргүзгөн иштерден кийин жогорулагандыгын күбөлөндүрөт. Биздин изилдөө апробацияланып, жакшы жыйынтыктарды берди. Аны мектептерде башталгыч класстардын мугалимдери башталгыч класстардын окуучуларынын окуу ишмердүүлүгүнө кызыгуусун, окуу мотивациясынын деңгээлин жогорулатуу үчүн колдонушса болот.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Педагогикалык, философиялык, психологиялык адабияттарында башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу маселелерин теориялык жактан анализдөө жана эксперименталдык ишти жүргүзүү башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышы татаал динамикалык процесс экендигин көрсөтөт.

Дефиницияларга анализ окуу мотивациясы түшүнүгүнүн трактовкасын тактоого жана башталгыч класстын окуучусунун окуу ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу, анын жүрүм-турумун детерминациялоочу жана өзүнө керектөөчүлүктү, мотивдерди, кызыкчылыктарды, идеалдарды, умтулууларды, түзүлүштөрдү, эмоциялар менен баалуулуктарды камтуучу көп деңгээлдик система катары аны формулировкалоого мүмкүндүк берди. Башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясы бүтүндөй педагогикалык процессте жана окуу ишмердүүлүгүндө өтө маанилүү мотивдер, керектөөчүлүктөр, социалдык түзүлүштөр, түшүнүү сыяктуу компоненттери менен, айрыкча окуу ишмердүүлүгүнүн үч: ориентирдик-мотивациялык, операциялдык-аткаруучулук жана рефлексдик-баалоочулук компоненттеринин проекциясында түзүлгөн. Биздин изилдөөбүздө аталып өткөн түшүнүктүн синоними катары өзүнүн окуу- жана таанып- билүүчүлүк керектөөчүлүктөрүн канааттандыра билүү жөндөмдүүлүгү деп эсептейбиз. Ага байланыштуу «окуу мотивациясы» дефинициясын эки лексикалык аныктамада: «жөндөмдүүлүк» жана «система» катары сунуштайбыз, себеби башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясынын калыптанышы ар кандай система пайда кылуучу факторлордон көз каранды.

Андыктан башталгыч класстын окуучусунун окуу мотивациясы – бул окуучунун жүрүм-турумунун максатуу багытын жөнгө салуучу, анын активдүү

таанып билүүчүлүк жана окуу ишмердүүлүгүн ойготуучу ички факторлор системасы.

2. Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандырууда методологиялык мамилелерди колдонуу процесси маанилүү: калыптануу процессинин натыйжалуулугун камсыздоочу системалык, иштиктүү жана инсанга багытталган; педагогикалык шарттарды түзүү жана дагы башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын деңгээлин аныктоочу ыкманы колдонуу.

Бул милдеттин алкагында жүргүзүлгөн изилдөө теориялык жана эмпирикалык методикаларга таянуу менен ишке ашырылды. Натыйжада башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын деңгээлин аныктоодогу методикалар (теориялык анализ жүргүзүү, баарлашуу, сурамжылоо, тестирлөө, педагогикалык эксперимент) жана методологиялык мамилелер: инсандык-багытталган, иштиктүү жана системалык мамилелер каралды.

Педагогикалык адабияттарга анализ окуу мотивацияларын калыптандыруу үчүн бир катар шарттарды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди: жагымдуу эмоционалдык атмосфераны (жагдайды) түзүү; дифференцияланган мамиле; оозеки дем берүү; башталгыч класстын окуучуларынын ар түрдүү деңгээлдердеги группаларын түзүү; портфолио киргизүү; башталгыч класстын окуучуларын окутуунун репродуктивдүү, проблемалык-издөөчү, чыгармачыл-кайра жаратуучу методдорун айкалыштыруу; окутуунун мазмунун, методдору менен формаларын тандоо укугун окуучуларга сунуштоо; окутуунун топтук формаларын колдонуу; долбоордук методду колдонуу.

3. Изилдөө учурунда колдонулган комплекстүү диагностика (баарлашуу, тесттер, анкеталар, сурамжылоолор, байкоолор, окуучулардын иш-аракеттеринин жыйынтыктарын анализдөө: сүрөттөр, дептерлер, кол өнөрчүлүк иштери ж. б.) окуучулардын окуу мотивациясын деңгээлдери жогорулагандыгы жөнүндө маалымат берди.

Изилдөө ишинин милдетине ылайык жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы көрсөткөндөй, эксперименталдык топто жүргүзүлгөн иштердин жыйынтыгында окуу ишмердүүлүгүнүн алдыңкы мотивдери мурдагы жогорку деңгээлде калды, о.э. «сабакта кызыктуу, ошон үчүн окуйм»– мотивациясы 20% га, «азыркы учурда сабатсыз болбош керек»– 10%га, «жакшы иштеш үчүн окуйм»– 5%га, «окуган жагат»– 10%га көтөрүлдү. Ал эми «ата-энем мажбурлагандыктан окуйм»– 10%га төмөндөдү.

Текшерүүчү класста окутуунун алдыңкы мотивдери өз көрсөткүчтөрүн өзгөрткөн жок. Ал эми «курдаштарымдан артта калбаш үчүн окуйм»– 5%га, «сабатсыз болбоо керек»– 10%га көтөрүлдү.

Калыптандыруучу эксперименттен кийин окуу шыктануусунун экинчи деңгээли (мектепке жакшы мотивациялануу) 40%га басымдуулук жасады. Үчүнчү деңгээл (мектеп окуудан тышкары жактары менен кызыктырат) 15%га төмөндөп 25%ды түздү. Төртүнчү деңгээл (мотивацияланууну төмөнкү деңгээли) 5%га төмөндөп 15%ды түздү. Ал эми биринчи (максималдуу жогорку

деңгээл) жана бешинчи деңгээлдер (мектепке терс мамиле) өзгөрүүсүз калышты.

Эксперименттик топто окуу мотивациясынын динамикасы жакшы көрсөткүчтөрдү берди.

Констатациялоочу, калыптандыруучу жана текшерүүчү стадияларынан турган башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивацияларын калыптандыруу боюнча эксперименталдык иш окуу мотивацияларын калыптандыруунун көрсөтүлгөн педагогикалык шарттарын пландуу киргизүүгө, аларды апробациялоого жана айтылган максаттар менен милдеттерди ишке ашыруудагы анын ийгиликтүүлүгүн далилдөөгө мүмкүндүк берди.

Практикалык сунуштар.

Жыйынтыгында, башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу боюнча башталгыч класстардын мугалимдери үчүн кийинки сунуштарды белгилейбиз:

- 1) Илимий- педагогикалык адабияттарды анализдөө аркылуу такталган «окуу мотивациясы» дефинициясын; башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын мазмунун, түзүлүшүн республиканын жалпы орто билим берүүчү орто мектептеринде окуу китептеринде долбоорлоо;
- 2) Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптаныш деңгээлин аныктоочу баалоо инструментарийин колдонуу;

3) Башталгыч класстардын мугалимдери үчүн окуу мотивациясын калыптандыруу боюнча педагогикалык шарттарды анын ичинде ыкмаларды ырааттуу түрдө практикага жайылтуу.

Диссертациянын негизги мазмуну, жоболору төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Рыспаева Ч.** Балдардын мектепте билим алууга мотивациялык даярдыгы. [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2012. – №2. – 372-380-бб.

2. **Рыспаева Ч.** Мектепке чейинки мекемелерге барган жана барбаган балдардын мектепке болгон даярдыгынын салыштырмалуу анализи. [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2012. – №2. – 380-382-бб.

3. **Рыспаева Ч.** Мотивдер тууралуу түшүнүктөргө теориялык анализ. [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш – Бишкек, 2014. – 65-67-бб.

4. **Рыспаева Ч.** Окуу мотивациясы психологиялык-педагогикалык көйгөй катары. / [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек, 2014. – 67-70-бб.

5. **Рыспаева Ч.** Балдардын психологиялык жактан мектепке болгон даярдыгы [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш – Бишкек, 2014. – 261-263-бб.

6. **Рыспаева Ч.** Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясы психологиялык-педагогикалык көйгөй катары. [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2015. – №2. – 61-63-бб.

7. **Рыспаева Ч.** Башталгыч класстардын окуучуларынын мотивациясынын деңгээлин калыптандыруунун жана жогорулатуунун жолдору жана каражаттары. [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2015. – №2. – 63-65-бб.

8. **Рыспаева Ч.** Мотивационная готовность детей к обучению в школе. [Текст] / Ч. Рыспаева // Наука и инновационные технологии. – Бишкек, 2016. – №2. – С. 167-170.

9. **Рыспаева Ч.** Мотивация учебной деятельности [Текст] / Ч. Рыспаева // Наука и инновационные технологии. – Бишкек, 2017. – №4. – С. 96-99.

10. **Рыспаева Ч.** Педагогические условия формирования учебной мотивации младших школьников. [Текст] / Ч. Рыспаева // Достижения в области науки и техники. – Москва, 2017. – С. 155-157.

11. **Рыспаева Ч.** Факторы формирования учебной мотивации младших школьников. [Текст] / Ч. Рыспаева // Научный журнал «Web of Scholar». – Абу-Даби, 2017. – №6. – С. 71-74.

12. **Рыспаева Ч.** Диагностика мотивационной готовности младших школьников, посещавших и не посещавших ДОО до школы. [Текст] / Ч. Рыспаева // Наука и инновационные технологии. – Бишкек. – 2017. – №5. – С. 77-81.

13. **Рыспаева Ч.** Теоретические основы формирования мотивации учебной деятельности младших школьников. [Текст] / Ч. Рыспаева // Образовательная среда сегодня: теория и практика. – Чебоксары, 2017. – С. 47-50.

14. **Рыспаева Ч.** Кенже мектеп окуучуларынын окуу мотивациясын өнүктүрүүдөгү педагогикалык шарттар. [Текст] / Ч. Рыспаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы, Атайын чыгарылыш. – Бишкек, 2018. – №2. – С. 142-146.

15. **Рыспаева Ч.** Связь психолого-педагогического сопровождения и информационных технологий в диагностике учебной мотивации. [Текст] / Ч. Рыспаева // Наука и инновационные технологии. – Бишкек. – 2018. – №4. – С. 213-216.

Рыспаева Чолпон Курманбековнанын «Башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруунун педагогикалык шарттары» деген темадагы 13.00.01- жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча жазган диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Түйүндүү сөздөр: мотивациялоо, калыптандыруу, окуу мотивациясы, башталгыч класстын окуучусу, педагогикалык шарттар, окуу ишмердүүлүгү, проблемалык метод, проектик метод, дефиниция, эмоционалдык чөйрө.

Изилдөөнүн объектиси: башталгыч класстын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышы.

Изилдөөнүн предмети: окуу мотивациясын калыптандыруунун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн максаты: башталгыч класстын окуучуларында окуу мотивациясын эффективдүү калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын теориялык-методологиялык негиздерин иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: теориялык маалыматтарга анализ жүргүзүү, байкоо, сурамжылоо, баарлашуу, тестирлөө, окуучулардын окуу-ишмердүүлүктөрүнүн жыйынтыктарын изилдөө, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү:

Теориялык-методологиялык изилдөөлөрдүн натыйжаларын анализдөөнүн жана жалпылоонун натыйжасында «окуу мотивациясы» дефинициясы такталып, окуу мотивациясынын мазмуну, түзүлүшү аныкталды; башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын эффективдүү калыптандырууну камсыздоочу педагогикалык шарттардын жыйындысы аныкталды жана илимий жактан негизделди; тажрыйбалык-эксперименталдык иштин жыйынтыктарына таянуу менен башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивацияларын калыптандыруу боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү: башталгыч класстын мугалимдери үчүн башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандыруу боюнча атайын ыкмалардын жыйындысы иштелип чыкты; башталгыч класстардын окуучуларынын окуу мотивациясынын калыптанышынын диагностикасы иштелип чыкты, муну башталгыч мектептин деңгээлинде жалпы билим берүүчү мекемелердин массалык практикасында колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Рыспаевой Чолпон Курманбековны на тему: «Педагогические условия формирования учебной мотивации младших школьников» на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: мотивация, формирование, учебная мотивация, младший школьник, педагогические условия, учебная деятельность, проблемный метод, проектный метод, дефиниция, эмоциональная среда.

Объект исследования: процесс формирования учебной мотивации младших школьников.

Предмет исследования: педагогические условия формирования учебной мотивации младших школьников.

Цель исследования: теоретико-методологическое обоснование процесса формирования учебной мотивации младших школьников, выявление педагогических условий и экспериментальное подтверждение их эффективности.

Методы исследования: научно-теоретический анализ научных источников; наблюдение, опрос, беседа, тестирование, анализ продуктов деятельности; педагогический эксперимент.

Научная новизна исследования и теоретическая значимость: уточнена дефиниция «учебная мотивация» через анализ и обобщение теоретико-методологических исследований, «учебная мотивация» – это то, что побуждает человека к активной познавательной деятельности, деятельности учения, **определены** ее содержание и структура; **научно обоснована** и проверена экспериментом эффективность педагогических условий формирования учебной мотивации младших школьников; по результатам экспериментальной работы **разработаны рекомендации** по формированию учебной мотивации младших школьников.

Практическая значимость исследования: были апробированы педагогические условия формирования учебной мотивации младших школьников и экспериментально проверена их эффективность; для учителей начальных школ разработаны комплекс специальных приемов и диагностический инструментарий сформированности учебной мотивации младших школьников, которые могут быть использованы в массовой практике в начальных классах общеобразовательных организаций.

SUMMARY

Ryspaeva Cholpon's theses on a subject: «Pedagogical conditions of formation of educational motivation of younger school students» for a degree of the candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 – the general pedagogics, history of pedagogics and education

Keywords: motivation, formation, educational motivation, younger school student, pedagogical conditions, educational activity, problem method, design method, definition, emotional environment.

Research object: process of formation of educational motivation of younger school students.

Object of research: psychology and pedagogical conditions of formation of educational motivation of younger school students.

Research objective: teoretiko-methodological justification and identification of the psychology and pedagogical conditions providing efficiency of formation of educational motivation at younger school students and the experimental confirmation of their effectiveness.

Research methods: scientific and theoretical analysis of scientific sources; observation, interrogation, conversation, testing, analysis of products of activity; pedagogical experiment.

Scientific novelty of a research and theoretical importance: the definition «educational motivation» as a result of the analysis and generalization of results of teoretiko-methodological researches according to which «educational motivation» is what induces the person to vigorous cognitive activity, activity of the doctrine is specified, her content and structure are determined; the set of the pedagogical conditions providing efficiency of formation of educational motivation of younger school students is defined and evidence-based; recommendations about formation of educational motivation of younger school students with a support on results of skilled and experimental work are developed.

Practical importance of a research: is that the author has developed diagnostics of level of formation of educational motivation of younger school students which can be used in broad practice of the general education organizations at the level of elementary school.

Подписано в печать 14.03.2019 г. Формат 60х84 ^{1/16}.
Бумага офсетная.
Объем 1,5 п.л,

Отпечатано в «Окуу китеби» КАО
г. Бишкек, бул. Эркиндик, 25
Тел.: 0 (312) 62 23 68

